

յականութիւնը ապականող հոգիները : Եւրոպական կարծես ամենի զազանի ճիւղաններով կը փորագրէ դաւաճաններուն պատկերը : Անասման նողկանք կը զգայ անոնց մասին, ու թունաւոր արգար ժահը կը թափէ իր քնարէն :

Ահա մաքուր, զթութիւն է ձեզ համար և խորոյններուն հոլը մարտիրոսի փառք, Զեր օրըսնը ցեղը եղած է և ձեր օթեանքը ճաշեմներու ժաւը պէտք է ըլլայ, Աքսաններով ձեր միւր, հիւլէ առ հիւլէ, ժաւորքն, ժուժկալօրէն պէտք է ցերծել, Եւ տարիներով, կաթիլ — կաթիլ, բաժին հանել, ձեր արիւնքն, նախճիրակէր բորենիներու ծաղախն... :

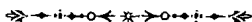
Սուրբ է այս անէծքը, այս գայրոյթը, Թող թոյնի պէս թափի դաւաճաններու թարախածոր երակներուն մէջ :

*

Իրկարօրէն եղբիւրգեցիկն հայ մուսայներուն թաղմանականը Վաղուց փշրուած էր հայ քնարը. քննադատները լեզի արցունքով կ'աշխարհէին Պէշիկթաշիկան — Դուրեան ջրջանին սուգը : Եւ զարծեալ երկնեց հայ գրականութիւնը, ու բացուցան քերթողներու նոր ծաղիկներ : մի' հարցնէր ինչո՞ւ այդքան կարմիր են աւոնք. հողը ուր բուսան կարմիրով էր թաթախուն. անոնք թախիծով համակեալ են, և զարմանք չէ, վասն զի սուգով ուռնացան : Եւրոպականը՝ այդ աչքի զարնող ծաղիկներն է : վրէժի կատաղիները դարբներ են իր գրիչը, առմբերու արհաւիրքը իր մէջ կուտակուած է. բռնկած երեւակայութենէն շանթերու տրցականեր կը քաշէ : Քերթողի մաքուր արիւն մը խելայիցորէն կ'ընդլզի իր մէջ, և ինքը շատ անգամ անփոյթ կը մնայ քնարին չափին և օրէնքին, այդպէս է նաեւ Ուօլդ Ուիլիամին և եթէ չեմ սխալած՝ Եւրոպանանի ամենէն սիրած վարպետն է այն, անոր հոգին է հագած, բայց աւելի զայրացկոտ, անոր չափաբերական ազատութիւնը ողջագութեամբ է, անոր ռազմիկ մտքները իր մէջ աւելի փոթորկող են, ու եթէ տազակալի կրկնութիւններէ խորշած

ըլլար, զինքը պիտի ընդունէի այդ ամերիկացի ռամկապետական համակերելի քերթողին ամենէն յաջողակ աշակերտը : Եւրոպական իր « Զահեր »-ով մեր քերթողներու Ուիլիամին վրայ կ'երթայ փառքի աթոռ մը փնտռելու :

b.

ԼԷՈՆԻՏ ԱՆՏՐԻԵԻ

ԵՒ

ՄՈՐԻՍ ՊԱՐՐԷՍ

Լէոնիտ Անտրիւս Ռուսաստանի նորագոյն ամենէն մեծ գրագէտներէն մին կը համարուի. Թէ իր թատերագակ և ԹԷ իր վիպական՝ ներկայացուցիչ մ'է իր երկրի գրական աւանդէն զօրաւոր ձգտումներուն. — ընկերական ոգուտը փնտռել, արուեստը միջոց մ'ընել այդ գերագոյն նպատակին : Բարբարոս, անճաշակ, բուռն՝ իր հայրենիքի բոլոր « գեղարուեստագէտներուն նման, կը փնտռէ միշտ խելագարներ, մարգարապաններ, զառանցողներ », այլանշակ այլաբանութիւններ, մահառեւիկ պատկերներ : G. Savitch գեղեցիկ ուսումնասիրութիւն մը նուիրած է այս հեղինակին՝ La Revue (l'ancienne Revue des Revues, 15 Մայիս 1908) վերջին համարին մէջ :

« Շատ խելացի մարդ, կը գրէ յօդուածագիրը՝ Անտրիւսի մասին, աւելի ճարտար է քան տաղանդաւոր. կը պակսին իր մէջ ինքնաբերութիւն (spontanéité), ջերմութիւն, ստեղծագործութեան այն կենդանացած և գրեթէ անգիտակից ոյժը՝ որ ընդհանրապէս ներշնչում կը կոչուի » : Անտրիւսի նորագոյն վիպակներէն մին է Ղազարոսի յարութիւնը : Հետաքրքրական նիւթ : Ահաւաստիկ մարդ մը՝ որ հանդերձեալ աշխարհէն կը գառնայ : Ինչ լուրեր արդեօք :

Բայց Անտրիւս Ղազարոսի հետ պիտի

չվարուիւր այնպէս՝ ինչպէս Պիտտոն մեր Սկային հետ՝ զոր խարոյկի մը վրայ այրել կու տայ, յետոյ կը յարուցանէ՝ իր մահէն վերջ տեսածները պատմելու համար։ Ղազարոս ամէն ինչ մոռցած կ'երեւի։ Ահաւոր դատարկութիւն մ'իւր աչքերուն մէջ, գերեզմանը կայ միայն հոն և ոչ անվերջ կեանքը։ Այնքան տխուր է իր նայուածքը՝ որ բաւական է զայն անգամ մը տեսնալ՝ ամէն բանէ ձանձրոյթ զգալու համար։ Խեղճ Մագդաղենացի ու խեղճ Մարթա, միշտ ստիպուած այս մարդուն քով ապրելու կ'արժէր տեսնել յիւրախ այն փողոցը՝ ուսկից Ղազարոսը կ'անցնէր, անշուշտ պատշգամբէն դիտողները թուլցած գետին կ'իյնային։ Արգահատելի՛ դար՝ ուր այդ մարդը ապրեցաւ։ Այսպիսի երեւոյթի մ'համբարը կարող չէր ի հարկէ ծածուկ մնալ և արձանագործ մը Հոռմէն ճամբայ կ'իյլէ իր նայուածքը քանդակելու։ Բայց հագիւ Ղազարոսի դատարկ աչքերը կը տեսնայ՝ կը ձանձրանայ արուեստէն և կը թողու զայն։ Ղազարոս Ռզուստոսի առջեւ կը տարուի, որ զինքը տեսնալուն՝ կը սկսի ամէն բանի ոչնչութիւնը տեսնել, կը զգայ որ կը մեռնի, ամէն ինչ կը մեռնի իր համար։

Բայց խորհելով՝ որ ինքը ժողովրդեան մ'ամբողջ խնամքն ունի իր վրան՝ կ'ուզեորուի, ոյժ կը զգենու, և գերագոյն ճիգ մ'ընենով՝ «Սպաննեցէ՞ք» կը գոչէ։ Երկրորդ օր կարմիր երկաթով Ղազարոսի աչքերը կուրացնեն։

Բայց Անտրիսի միւս վիպակները այսչափ լաւ չեն. անոնցմէ շատերը՝ զրգուանք կ'ազգեն. իր բոլոր նկարագրած մեռեալները յարկութիւն առնողներ չեն. կան անոնց մէջ բարոյապէս և յաւիտեանապէս ընկածներ։ Այդ յանցանքը հեղինակին չպատկանիր, այլ իր շրջապատին, իր ազգին, Ռուս ազգին, որ տաքնապալից շրջանի մը մէջ ըլլալով, «համ կ'առնէ փառութենէ», կ'ըսէ G. Sanvitch։

Անտրիս հուշակաւոր ողբերգակ մ'է, խորհրդապաշտ ողբերգակ մը։

Իր Մարդկային կեանքը՝ իրական կեանք

քի նման բաժնուած է, մարդկային հասակները՝ մէկ մէկ արարուածի վերածուած են։ Անձնաւորութիւններէն ոչ մին յատուկ անուն ունի, այլ ամէնքը պատկերներ են, գաղափարներ, մէկը Մարդ գաղափարն է որ թատրոնի վրայ կու գայ, ուրիշ մը՝ Մահ գաղափարը, և այլն։ Գործը՝ ընդհանրապէս ահռելի, տխուր գոյնէրով և անարուեստ՝ վսեմ կտորներ ունի. ամբողջ ներկայացման ժամանակ՝ թատրոնին խորը անշարժ կեցած է էակ մը՝ որուն՝ այս անգամ՝ անունն ալ չգիտեր Անտրիս, այլ կ'անուանէ Աստուած կամ Ծառ կատարգիր կամ Բաղդ, և այլն, և այդ էակը ձեռքին մէջ ճրագ մը բռնած է անընդհատ՝ որ մարդկային կեանքն ինքնին է և կը հալի որչափ թատրոնը յառաջ կ'երթայ։

«Ignis sanat» — «կրակը կը բժշկէ» յեղափոխական կատաղի ողբերգութիւն մ'է, որուն մէջ ամէն բան օդ հանել կ'ուզէ՝ մարդկային ընկերութիւնը փոխելու համար։ Ինչ ի աստղեր հեղինակի առաջին ողբերգութիւնն է, ժամանակագրական տեսակէտով։

*

Գաղղիական արդի գրականութեան ամենէն նշանաւոր դէմքերէն մին է Մօրիս Պարրիս։ Ամէն աշխարհի ընթերցասէրները պէտք է լսած ըլլան գէթ իր անունը, — բայց առանց գուշակելու որ նա՝ Գաղղիոյ մէջ՝ աստուածութիւն մ'է, կուռք մը, որոշ դասակարգի մ'համար։

«Գրական և քաղաքական Պուստա մ'է», Անաթոլ Պրանսի բացատրութեամբ։

Paul Reboux վերոյիշեալ թերթին մէջ (La Revue), Մօրիս Պարրէսի դիմանալը կը գծէ, նոյն իսկ Պարրէսի՝ վրձնով։

Պաշտուած գրագէտին մէջ՝ ամենէն ցայտուն յատկութիւնն է ազգասիրութիւնը։ Մանուկ մը կը գրկէ նա և կը համբուրէ՝ որովհետեւ ըսած է.

«Ինչէ՞ Գերմանիոյ մէջ շունքը հոգի չունին, ո՞ր մնաց մարդիկները»։

A.R.A.R.@

Նոյն իսկ հանճար մը՝ օտարազգի ըլլալուն համար՝ Պարբէսին ատելի կը դառնայ:

«Ամբողջ վականը, կ'ըսէ նա, ինչ կ'ուզէք որ ինձ ընէ»: Յրանասացի հեղինակը, որ Ս. Ղազարու սքանչալի տղի որ նուիրած է՝ իրբեւ ազգութեան մը վերաստեղծող՝ ցեղային զգացումներով չէ՝ որ ազգասէր է, այլ իմաստասիրական հաստատունը ու սկզբունքով. կը գրէ:

«Եթէ ուրիշ ցեղի մը պատկանէի, (և ոչ ֆրանսականին), անոր մէջ պիտի մընայի»:

Անշուշտ այդպիսի անձի մը հայ ծնանիլը շատ աւելի փափագելի պիտի ըլլար մեզ՝ քան այն շարք մը ազգութեան իմաստականներու՝ որոնց տիպարը շատ լաւ գծած է երբեմն Փամառ-Փաթիպա «Մայրաքաղաքի ուսանող»ին մէջ:

Ընդհանրացած սխալ մը կայ՝ Մօրիս Պարբէսի գրական անձնատրուքեան մասին. անոր դէմ կը մարգաթի Reboux շատերը գինք գեղեցիկ գրող մը կը նկատեն և ոչ մտածող, ձեւովը յարգի՝ ոչ նիւթովը, աշակերտ մը՝ ոչ առաքեալ մը: Յօդուածագիրը կը ջանայ ապացուցանել թէ նա styliste մը չէ բնաւ:

«Գործի մարդ մ'է. իր ոճը երեսփոխանական է: Անոնց պէս՝ բառեր կը գործածէ՝ առանց իմաստնին ճշդելու»:

Եւ զայս ցուցնելու համար՝ քննադատը մատնանիշ կ'ընէ Պարբէսի լեզուական և ոճի բազմաթիւ սխալները. — բայց յօդուածագիրը ճարգի մ'առնի՞ր կու տայ. լեզու մը սխալ գրելը բաւական է իմաստասէր ըլլալու համար. styliste մը չըլլալով՝ հաճի է անպատեհ մտածող ըլլալ. հետեւութիւնը շատ անհրաժեշտ չէ. ճշմարտութիւնը ամբողջապէս ապացուցած ըլլալու համար՝ պէտք էր յօդուածագիրը՝ հայրենասիրութենէ զատ՝ հեղինակին իմաստասիրական ըմբռնմանց ամբողջ դուրսութիւնը ներկայացնել, իսկ այժմ Պարբէսը գաղափարի առաքեալ մը նկատելու ոչ մէկ փաստ ունինք՝ բայց ի իր անհատական անկախութեան կատարեալ զգացու-

մէն, իր հայրենասիրական մոլեռանդութենէն, և արեւելցի օրէնսդրի հրամայող և այլաբանական ոճէն:

Արդի հայ հեղինակներէն քանիները գանգատած են որ լալկան գրականութիւն մ'ունինք:

Այդ մարդիկները միամտաբար իրենց նախորդները յանդիմանած են՝ առանց մըտածելու որ իրենց ըրածն ալ տարբեր բան մը չէր:

Այժմ սակայն կ'ապացուցուի թէ արեւելքը շատ մեծ օգուտներ ունի: Թո՛ղ ուրախանան ուրեմն Ռուսահայերը՝ որ գեղարուեստէն ալ օգուտ կը պահանջեն և ոչ թէ գեղեցիկը: Այս սկզբունքի համեմատ՝ գրականութիւննիս կարծուածէն աւելի մեծ է...

Արցունքը, կը գրէ R. Romme, (La Revue, N° 10) յառաջ կու գայ չափազանց ուրախութեան և չափազանց տրիստութեան պատուէն:

Արդ առաջին պարագային՝ արիւնը դէպ ի ըղեղ կը դիմէ՝ և ծիծաղողը զուարթաբար ինքզինքը կաթուածի վտանգին կ'ենթարկէ. ինչպէս սակայն նա կ'արգելուի. դէպ ի ըղեղ յորդած ժամանակ՝ ճամբուն վրայ՝ արիւնը ուրիշ անցք մը կը գտնէ և դէպ ի աչքերը կը դիմէ, և որովհետեւ արցունքը բոլորովին նոյն է բաղադրութեամբ՝ հեղուկ արեան հետ՝ կը հետեւի թէ առատօրէն արտատուած ժամանակ առատ արիւն կը կորնցնենք, և ըղեղը թթիւեանալով՝ կ'ազատի կաթուածի վտանգէն:

Այս ոճով արիւն առնելը՝ օգտակար է նաեւ տխրութեան ժամանակ, թէպէտ այս պարագային ըղեղը արդէն զուրկ է արիւնէ, վտանգի ըղեղային արիւնը դեռ աւելի քիչնալով՝ նա կը թմրի — իբրեւ թէ ալքով կամ քլորֆորմի ազդեցութեան ենթարկուած ըլլար, — ցաւերը զգալու քիչ ընդունակ կը դառնայ:

Իբր փաստ բաւական է յիշել փորձառութիւնը:

ինչո՞ւ տխրած մարդը՝ արտասուելէն
յետոյ՝ թեթեւութիւն մը, սփոփանք մը
պիտի զգայ: Ինչո՞ւ տխրութենէ ալ լալը
տեսակ մը հաճոյք պիտի պատճառէ: Ինչ-
ո՞ւ համար ցաւէն քարացածները պիտի
հառաչեն, « Գէթ լալ կարենայի »: Ու-
րեմն՝ առողջապահութեան համար պէտք
է լալ՝ եթէ ոչ օրը քանի մ'անգամ՝ գէթ
բուռն յաւգուններու պահուն: Ո՛րքան խե-
լացի են փորքիկ տղաքները՝ որ դեռ ա-
ռանց շատ մեծ փորձառութիւն ունենա-
լու՝ ամէն տհաճութիւն ունեցած ժամա-
նակ կը սկսին լալ՝ իրենց փորքիկ ըղբը
վտանգէ զերծ պահելու համար:

Ուրեմն հայրենեաց համար արիւն կու
տան նաեւ անոնք որ անոր վրայ կու լան՝
առանց զէնք կրելու. արեան գոյնին մէջ
է միայն տարբերութիւնը: Մեր հեղինակ-
ներուն մեծապէս օգտակար եղած է ար-
տասուելը:

Վերջապէս գիտութիւնը՝ Լաստիվերու-
ցոյն յարգն ալ կը՝ յայտնէ...:

* * *

Մ Ե Մ Մ Ա Յ Ի Ը

Խոնջ, ժիւնագէս զբոսիւն հակած կը խորհի
Հանին՝ յուշքի մոյմոքներով երբեմնի,
կ'երգէ, կու լայ կամ սարսուռով կը քրտնի.
Խա՛յթն ունի սիրտն իր կամ սեղերն աշխարհի:

Կեանքի էջերն ան կը բանայ վըշտագօտ,
Ու կը հեզ տառեր խնդի կամ ցաւի.
Հոն կը զբտնէ կոյսի աչերն իր ծաւի,
Եւ արեւն իր մեղեղ՝ վա՛րդ առաւում:

Ահ, կը յիշէ գաշտի կայտառ հովուհին,
Յնոր վարդերն, երգերն անոր տարփագին,
Եւ ծծը բերեւը կը հալին յոգա՞ն հին:

Բայց կը կըծկի իսկին խորշոմ իր ճակտին.
Վի՛շտն է արդեօք խօլ օրերու փափագին,
Շերմին սե՛րն որ Աւերքն կը կաթնէ...

ԱՀԱՐՈՆ

ՍԻՐԵԼԻ ՀՕՐՍ ՄԱՀՈՒԱՆ

Ս. Ռ. Թ. Ի Ի

Ո՛վ այսօրուան արեգակ,
Ջոր չի վայելք ալ իմ հայր,
Ո՛վ թաւուտներ, լի՛ բոյներով՝ որ այլ ևս
Պիտի չերգեն իր համար,

Դառնն վայելքը գեղոյդ
Կըսկիծ միայն կը գըրգռեն,
Արցունք միայն, երբ կը խորհիմ, ո՛վ բնութիւն,
Թէ կորսուած դրախտ մ'ես իրեն:

Ուրեմն աչքերդ փակուեցան,
Հայր, դէպ՛ ամէն արարած.
Եւ մեր ցաւի մըրբկին մէջ արդէն քեզ
Եկաւ երկրի կատարած:

Ուրեմն յետի՛նն էր ողջոյն
Ջոր տուաւ Վոսփոյն ինձ պարզեւ,
Ու կը թաքէր Բաղդ մը հեզոող, դաւաճան,
Մինարէի մը ներքեւ:

Երկրիս մէջէն պիտ' անցնիմ
Վէ՛րք մը սըրտիս հետ կրելով,
Առանց անգամ մ'հանդիպելու՝ ճամբուս մէջ՝
Գըզուող ժըպտին իւր անխռով:

Եկաւ ժամուց մեծագոյնն.
Ի՛շու պզոնձէ վարագոյր.
Եւ անդունդի մ'ափէն արդ, Հայր, բազուկնիս
Կը կարկառենք քեզ ի գո՛ր:

Մարդկութենէն՝ ուր քու տոհմ,
Երկրէս ուր տունդ է կանգնած՝
Պիտի ապրիս յաւէրժապէս աքօտեալ,
Յաւէրժապէս պանդըխտած:

Վերջապէս, Հայր, ալ քեզ
Պիտ' չըսպասէ՛ն յայտին տակ.
Եւ արցունքով լո՛ւս պիտ' բնթրեն՝ դիտելով
Շուրջը քու բիւր յիշատակ:

Խոր լըռութեան մէջ միայն
Հո՞նն ողբակից պիտ' լընն.
Եւ թոռնիկներդ՝ վէպիդ կարօտ՝ պիտ' նային
Գէպ ի երկինք տըխրօղէն:

Տարաւ քեզմէ մահուան հով
Դաշտն և ափերն իփրատին.
Ա՛խ, երբ զարնան ծըլին ծառերը դալար՝
Միայնակ իշնենք պիտ' այգին:

Թեակցելով քու հոգւոյն՝
Թաւա աղաներն թըղթաքիք.